

*Лариса Пилипюк
(м. Луцьк, Україна)*

ПОБУТОВИЙ РІВЕНЬ МОДЕЛІ СВІТУ У ТВОРЧОСТІ ОНОРЕ БАЛЬЗАКА

У статті зосереджується увага на дослідженні художньої моделі світу в творах О. Бальзака, визначається об'єктивне уявлення письменника про світоглядні цінності, творчу індивідуальність. Художня модель світу виступає як домінанта поетики, яка репрезентує світоглядні орієнтири автора в їх художній інтерпретації. Модель світу в прозі Бальзака – це світ матеріальний, соціальний, який вибудовується на протиставленні авторського ідеалу гармонійного, гуманного світу й реального, абсурдного, фальшивого, жорстокого, лицемірного.

Ключові слова: картина світу, модель світу, світогляд, особистість, індивідуальність, образ світу, приватне життя, дійсність, побут.

В статье сосредоточено внимание на исследовании художественной модели мира в произведениях О. Бальзака, определяется объективное представление писателя о мировоззренческих ценностях, творческой индивидуальности. Художественная модель мира выступает как доминанта поэтики, которая представляет мировоззренческие ориентиры автора в их художественной интерпретации. Модель мира в прозе Бальзака – это мир материальный, социальный, который выстраивается на противопоставлении авторского идеала гармоничного, гуманного мира и реального, абсурдного, фальшивого, жестокого, лицемерного.

Ключевые слова: картина мира, модель мира, мировоззрение, личность, индивидуальность, образ мира, частная жизнь, действительность, быт.

The article deals with the research of artistic model of the world in works of O. Balzac, the objective idea of writer is determined about world view values, creative individuality. The artistic model of the world acts as a dominant poetics and defines semantic priorities of work of O. Balzac, which presents the world view reference-points of author in their artistic interpretation. The model of world in prose of O. Balzac is the world material, social that lines up on contrasting of authorial ideal harmonious, humane world and real, absurd, false, cruel, hypocritical.

Keywords: *picture of the world, model of the world, worldview, personality, image of the world, private life, reality of life.*

*Якщо обирати між Фаустом і Прометеем,
я віддаю перевагу
Прометею*
Оноре де Бальзак

Осмилення художньої моделі світу поетичного тексту як концептуального компонента вираження світобачення автора – одна з основних проблем, яка знаходиться в полі наукових пошуків літературознавців: М. Бардета, А. Вюрмсера, Д. Обломієвського, В. Гриба, Д. Затонського, Н. Муравйової, Д. Наливайка, Б. Грифцова, Є. Кучборської, Р. Самаріна, А. Лузікова, Б. Реізова та ін. Художня модель світу виступає як домінанта поетики, яка визначає основні формально-змістові пріоритети творчості Бальзака, вбираючи в себе ті характеристики типу творчості, які репрезентують світоглядні орієнтири автора в їх художній інтерпретації.

Актуальність теми є очевидною в історико-літературному відношенні, оскільки поетика Бальзака залишається недостатньо вивченою. Метою статті є дослідження художньої моделі світу О. Бальзака на прикладі його прозової спадщини.

Характерною рисою для реалістичної літератури є

модель світу і людини. «Модель світу – це сукупність світоглядних знань про світ, котра сформована в процесі оцінювання автором результатів пізнання навколишньої дійсності [4, с. 21]». Автор формує для себе картину світу, виходячи з власного відчуття, сприйняття, уявлення, форм мислення та самосвідомості, диктує норми поведінки, систему цінностей, які впливають на формування й узагальнення понять.

Поняття «картина світу» належить до фундаментальних наукових понять. Вона «виражає найсуттєвіші характеристики людини, та її буття, взаємовідношення зі світом, найважливіші умови проживання в ньому[14, с. 8]». Вчені визначають картину світу як «глобальний образ світу, який постійно формується в процесі контактування людини з навколишнім середовищем та іншими членами соціуму [11, с. 43]».

Модель світу не може існувати поза людиною, бо перш за все в її конструкцію входить особистість зі своїми переживаннями, почуттями. Бальзак вивчає ті духовні основи, які роблять людину особистістю, а суспільству надають єдності. Він створює надзвичайно живі людські характери, гостро відчуваючи індивідуальність кожного. Не ставлення людини до інших людей, а саме ставлення до самого себе найчастіше стає об'єктом його роздумів; вважає, що людина не досягає щастя не тому, що не жадає його, а тому, що не знає, у чому воно полягає. З окремих вчинків людини складає мовби діючу модель, прогнозує її дії, вчинки.

Світ людини у творах Бальзака – це її внутрішній світ, який не може існувати поза зовнішнім, соціальним, бо саме середовище, у якому живе особистість, впливає на її внутрішній світ, психічний стан і відповідні йому реакції, дії, рефлексії.

Модель світу в прозі Бальзака – це світ матеріальний,

соціальний, який вибудовується на протиставленні авторського ідеалу гармонійного, гуманного світу й реального, абсурдного, фальшивого, жорстокого, лицемірного. Він вмотивовує дисгармонію особистості з навколишнім світом, її самотність, відчуженість, незахищеність. Абсурдність, потворність, невлаштованість світу втілюються Бальзаком в образах носіїв зла. У творчості письменника самотніми є майже всі герої.

Мотив самотності героя у творах Бальзака виразно розгорнутий у часопросторі, координати якого адекватні щодо виявлення психологічного стану героя. Переживання страху, суму, самоти героями у творах письменника нерідко виступають засобом передачі тривоги, трагічних передчуттів, відчуттів чогось злого, недоброго. Вираження стану самотньої особистості: монолог, діалог, спогади героя, самоаналіз, конфлікт, психологічний вибір, внутрішній монолог, портретні деталі, прийоми сну, марення, часопростір, вираз очей, міміка, жести, рухи, дії, інтонація голосу, авторська оповідь. У творах Бальзака відображені ті психологічні стани людини, які підкреслюють неординарність, самотність.

Ю. Лотман відмічає, що простір у художньому творі моделює різні зв'язки картини світу: часові, соціальні, етичні, тощо. «Простір відображає модель світу даного автора, яка виражається мовою його просторових уявлень [10, с. 251–292]».

У XIX ст. найпопулярнішим в європейській літературі стає жанр роману, головними структурними елементами якого є розповідь та створений за допомогою авторської уяви світ, організований у часі та просторі, населений персонажами, наповнений подіями, які утворюють сюжет.

Соціально-побутовий роман – основний різновид реалістичного роману, для якого характерна ідеологізація приватного життя, побуту персонажів. Письменники-

реалісти (Ф. Стендаль, О. Бальзак, Г. Флобер) розсувають сюжетні рамки і до особистісного, приватного аспекту зображення долучають сцени й епізоди, які охоплюють життя усього суспільства та епохи. Соціально-побутовий роман відтворює конфлікт між людиною та суспільством, де герої діють у конкретних суспільно-історичних умовах, які мотивують їх вчинки.

У повсякденно-побутової моделі світу одиниці змісту – конкретні життєві ситуації, виділені у процесі повторюваних актів взаємодії людини з реальним світом. Бальзак обрав предметом зображення французьке суспільство, оскільки лише воно зберігає кмітливість й самобутність, описує й збирає воедино основні елементи життя, підіймає важливі проблеми: моральне падіння людей, їхні корисливі інтереси. Він наполягав на зображенні повсякденних сторін людського життя, на правдивому відтворенні соціального середовища. Реальний світ, з яким мав справу художник – це світ «кольору цвілі». Саме цей світ і повинен був дослідити Бальзак, виявляючи його закономірності та втілюючи їх у типові форми.

Досліджуючи внутрішній світ сучасника, письменник роздумує над людською сутністю, над такими вічними категоріями як добро і зло, честь і безчестя, совість і справедливість. Майже в усіх творах Бальзака постійно відчувається особисте ставлення автора до подій та героїв. Це проявляється і в багатогранній характеристиці персонажів, розкритті їх внутрішнього стану. Герої його творів є реальними, а проблеми, яких він торкався, актуальними.

У всі епохи прагнули вирішувати проблеми буття людини, як їй жити і на які цінності орієнтуватися в епоху переходу від одних життєвих стандартів до інших. Але далеко не всі зрозуміли сенс подій, докопалися до їх підґрунтя. Бальзак належав до тих небагатьох, що збагнули і докопалися: суть епохи полягала у перерозподілі багатств,

власності, тобто у феномені насамперед економічному. Таким чином, вирішальні зміни відбувалися не в тронних залах, не на бойовищах, не на конгресах дипломатів, а у царині побуту – у вітальнях, у нотаріальних та адвокатських конторах, серед родинних драм та ідилій. Приватне життя набувало першочергового значення, але не як власне приватне, а як складова, специфічна форма життя суспільного. Цей погляд на епоху визначав бальзаківське світовідчуття, чинив вплив на характер бальзаківського реалізму.

Що ж до Бальзака, то соціально-побутовий роман виявився найбільш придатним для художнього освоєння нових реалій сучасності та їхнього адекватного відображення. Він постає як справді універсальний жанр щодо охоплення різних сфер життя. В основу роману покладено зображення долі героя (або кількох героїв) упродовж тривалого часу, інколи – навіть кількох поколінь. Таким чином перед нами постає вся Франція, ми бачимо величезну панораму життя, величезний живий організм, який постійно рухається за рахунок безупинного руху його окремих органів.

Відчуття постійного руху і єдності, синтетичності картини виникає за рахунок персонажів, що повертаються. Наприклад, Люс'єна Шардона ми вперше зустрінемо у «Втрачених ілюзіях», де він буде намагатися підкорити Париж, а у «Блиску і злиднях куртизанок» ми побачимо Люс'єна Шардона, який підкорив Париж. У романі «Батько Горіо» ми вперше зустрічаємось із Растін'яком, який приїхав до Парижу отримувати освіту. Простий і чесний хлопець перетворився на багача і члена кабінету міністрів. Він підкорив Париж, зрозумів його закони і викликав його на двобій. Растін'як переміг Париж, але знищив себе самого. Він свідомо вбив в собі хлопця із провінції, який любив працювати на винограднику і мріяв отримати юридичну освіту, щоб поліпшити життя своїх матері й сестри. Наївний

провінціал перетворився на бездушного егоїста, тому що інакше в Парижі не вижити.

Педантичний й бездушний Гобсек – істота жадібна і егоїстична, жорстока і боягузлива, бездарна і бездуховна, живе втілення тієї хижацької сили, що наполегливо пробивається до влади. Досліджуючи закони сучасного світу, Гобсек робить висновок, що головним двигуном, що визначає громадське життя в цьому світі, є гроші – золото, тому що у золоті зосереджені всі сили людства, сутність усього суспільства. Головний принцип лихваря, філософа – у житті потрібно опиратися на щось таке, що дасть можливість задовольнити власний егоїзм і впливати на інші. Живучи за своїм принципом, Гобсек підкоряє життя служінню золоту, використовує цілу систему самовиховання й стає одним із теперішніх володарів Парижа.

Проте саме в його образі Бальзак яскраво відтворив особливий психологічний тип людини, що живе лише однією пристрастю – користолюбством у чистому вигляді. Перед нами постає вражаюча картина руйнування особистості під впливом грошей.

Головне завдання Бальзака – розкрити соціальну функцію лихварства та зв'язок його принципів з принципами аристократії («Гобсек»), еволюцію особистості під впливом середовища («Євгенія Гранде»), соціальну роль грошей у долі молодого людини («Шагренева шкіра»).

Растін'як, Максим де Трай, родина де Ресто пройшли через різні романи «Людської комедії» і набули значення символу кар'єризму і горезвісної «соціальної успішності». На думку автора, культ матеріального й байдужість до моральних проблем калічать душі людей. Світ буржуазії – світ сірості і посередності – не здатний пробуджувати сильні пристрасті і народжувати сильні натури.

Творець «Людської комедії» зрозумів, що буржуазне панування – тільки брудна карикатура на світле «царство розуму». Він бачив тріумф не розуму, а золота, і саме тому

розв'язка в його творах набирає трагічного забарвлення: герой гине або фізично, як занедбаний дітьми Горіо, або морально, як Растін'як і Шарль, або животіє, як Ежені Гранде.

Твори Бальзака – це цілий світ, своєрідна колекція людських доль, пристрастей життя. Цей світ живе самостійним життям і все у ньому засноване на закономірностях реальної дійсності. Бальзак перевершує саму цю дійсність, тому що закономірності у світі реальному, знаходять в світі, створеному художником, більш чітку і ясну форму, будучи втіленими в типових характерах, що діють в типових обставинах.

Модель світу «Людської комедії» ґрунтується на складній системі взаємозв'язків людей і подій, яку Бальзак осягнув, вивчаючи життя сучасної йому Франції. Головна тема, що об'єднала твори Бальзака в одне ціле, – прагнення пояснити закономірності дійсності. Автора цікавили не лише конкретні теми і проблеми, але і взаємозв'язок цих проблем; не тільки окремі пристрасті, а й формування людини під впливом середовища. Проте Бальзак не абсолютизував вплив середовища, а підводив героя до самостійного вибору свого життєвого шляху.

Поетичний світ письменника можна до кінця зрозуміти, сприйнявши бальзаківську епопею у всій багатовимірній єдності, де кожен із фрагментів являє собою художньо завершене ціле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальзак О. Собрание сочинений в десяти томах : Человеческая комедия. Предисловие к «Человеческой комедии». Этюды о нравах. Сцены частной жизни. : Т. 1. / О. Бальзак ; [пер с франц. ; ред. Н. Балашова]. – М. : Художественная литература, 1982. – С. 37–50.
2. Бальзак О. Гобсек. Отце Горіо. Евгения Гранде. Неведомый шедевр : повесть, романы, философский

- этюд / Бальзак О. ; [пер. с фр. Н. Немчинова]. – М. : Дрофа, 2007. – 656 с.
3. Бахмутский, В.Я. «Отец Горио» Бальзака / Бахмутский В.Я. – М. : Художественная литература, 1970. – 110 с.
 4. Гадамер Г.Г. Актуальність прекрасного / Гадамер Г.Г. – М. : Искусство, 1991. – 368 с.
 5. Гриб В.Р. Мироззрение Бальзака : Художественный метод Бальзака / В.Р. Гриб // Избранные работы. – М. : ГИХЛ, 1956. – С. 153–209.
 6. Эпштейн М.О. О стилевых началах реализма (поэтика Стендаля и Бальзака / М.О. Эпштейн // Вопросы литературы. – 1997. – № 8. – С. 28–29.
 7. Ионкис Г.Э. Оноре Бальзак : Биография писателя / Ионкис Г.Э. – М. : Просвещение, 1988. – 175 с.
 8. Кучборская Е.П. Творчество Бальзака / Кучборская Е.П. – М. : Высшая школа, 1970. – 256 с.
 9. Лилеева И. Жизнь Бальзака / И. Лилеева // О. Бальзак. Собрание : сочинений в 24 т. – М. : Правда, 1960. – Т. 1. – С. 3–21.
 10. Лотман Ю.М. Художественное пространство в прозе Гоголя / Ю.М. Лотман // В школе поэтического слова : Пушкин, Лермонтов, Гоголь. – М. : Просвещение, 1988. – С. 251–292.
 11. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / Манакин В.Н. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
 12. Моруа А. Прометей, или жизнь Бальзака / Моруа А. ; [пер. с франц. Я. Лесюка и Н. Немчиновой]. – М. : Радуга, 1983. – 672 с.
 13. Обломиевский Д.Д. Бальзак : этапы творческого пути / Обломиевский Д.Д. – М. : Гослитиздат, 1961. – 590 с.
 14. Полюжин М.М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Ліра, 2005. – С. 5–20.

15. Резник Р. Оноре Бальзак и его произведения / Р. Резник // О. Бальзак. Избранное ; [пер с франц. ; послесл. Р. Резник ; примеч. В. Даниловой]. – М. : Просвещение, 1985. – 352 с.
16. Реизов Б.Г. Творчество Бальзака / Реизов Б.Г. – М. : Художественная литература, 1939. – 411 с.
17. Реизов Б.Г. Бальзак : сборник статей / Реизов Б.Г. – Л. : Издательство ЛГУ, 1960. – 330 с.
18. Сабанцев Г.Ю. Реализм / Г.Ю. Сабанцев // Зарубежная литература XIX века : Реализм : Хрестоматия историко-литературных материалов : учеб. пособие / [сост., коммент. : Н.А. Соловьева, А.Ф. Головенченко, Е.Г. Петраш]. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 21–28.

*Стаття рекомендована до друку
канд. пед. наук, доцентом кафедри іноземних мов
Луцького НТУ
Мартинюк А.П.*

Стаття надійшла до редакції 22 січня 2014 року

УДК 821.512.161-3

***Ірина Прушковська
(м. Київ, Україна)***

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТУРКІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДРАМАТУРГІЇ

У статті розглядається предмет драматургічної рефлексії як національної ідентифікаційної практики турецької літератури сучасної доби, висвітлюється репрезентація колективної особистості турків художніми засобами літератури на основних етапах її розвитку.